

In: Kenesei I., Dékány, É., Halm, T., Surányi B. (szerk.): *Általános nyelvészeti tanulmányok 32. Újabb eredmények a grammatikaelmélet, nyelvtörténet és uralisztika köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2020, 137-153.

Megjegyzések a generatív szintaxis parakonzisztenciájához

Angol cím: Remarks on the paraconsistency of generative syntax

Kertész András
MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
kertes.andras@arts.unideb.hu

Rákosi Csilla
MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
rakosics@gmail.com

Kivonat

Az írás a generatív szintaxisban fellépő ellentmondások típusaira és értékelésükre világít rá. Azt szemlélteti, hogy (i) az 'erős ellentmondás' nem tolerálható; (ii) a heurisztikusan motivált parakonzisztencia bizonyos korlátok között hasznos problémamegoldó eszköz lehet; és (iii) az *ad hoc* parakonzisztencia heurisztikusan terméketlen, noha megóvhatja az elméletet a logikai káosztól. E következtetéseket három esettanulmánnyal támasztja alá: a magyar alanyi kontroll szerkezetekkel (É. Kiss 1987); a visszaható névmás vagy a személyes névmás választásával a német akkuzatívuszi és datívuszi antecedens tartalmazó szerkezetekben; valamint az ige-alany egyeztetés problémájával az angol '*there-seems-to-be* + többes számú NP' szerkezetekben.

Kulcsszavak: ellentmondás, parakonzisztencia, grammatikalitási ítélet, alanyi kontroll

Abstract

The paper sheds light on the types of contradiction and their evaluation in generative syntax. It illustrates that (i) 'strong contradiction' must not be tolerated; (ii) in certain cases paraconsistency can be motivated heuristically and it may be a useful tool of problem solving; and (iii) *ad hoc* paraconsistency is heuristically fruitless, although it may prevent the theory from becoming logically chaotic. It supports these insights by three case studies: Hungarian subject control constructions (É. Kiss 1987); the choice

of the reflexive pronoun or the personal pronoun with respect to accusative and dative antecedents in German; and the problem of verb-subject concord in '*there-seems-to-be* + plural NP' constructions in English.

Keywords: contradiction, paraconsistency, grammaticality judgment, subject control

1. Bevezetés

Hozzávetőlegesen az ezredfordulóig a generatív szintaxis művelői az introspekcióban gyökerező grammatikalitási ítéletekre korlátozott adatkezelési technikát viszonylag problémamentesnek és megbízhatónak tartották (l. pl. Schütze 1996). Az utóbbi mintegy két évtizedben azonban a generatív szintaxis empirikus alapjának tekintett adatok megbízhatóságába vetett bizalom látványosan megingott. Jelenleg éles vita folyik a grammatikalitási ítéletek – mint a generatív szintaxis elsődleges **adattípusa** – és az introspekció – mint elsődleges **adatforrás** – megbízhatatlanságáról.¹ A szemléletváltást jól illusztrálja, hogy még egy olyan elkötelezett generativista szerint is, mint Hubert Haider, „az a gyakorlat, amely az utóbbi évtizedek úttörő szakaszában sikeresnek bizonyult, vagyis az **introspekció** és az informánsoktól kapott eklektikus visszajelzés, elérkezett **határaihoz**” (Haider 2009, 97; kiemelés K.A.–R.Cs.).

Az adatok megbízhatatlanságának egyik következménye az **ellentmondások** fellépése a generatív nyelvészetben. Jelen írásban az említett vitához a (P)-vel jelölt probléma felvetésével és megoldási lehetőségének körvonalazásával kívánunk hozzájárulni:

- (P) (a) Milyen típusú ellentmondások származnak a grammatikalitási ítéletekből a generatív szintaxisban?
- (b) Milyen módon értékelhetők a kimutatott ellentmondás-típusok az elmélet működőképessége szempontjából?

E kérdésfelvetés jelentőségének érzékeltetéséhez emlékeztetünk a klasszikus kétértékű logika ellentmondásmentesség elvére: mivel egy ellentmondás bármely tetszőleges kijelentés levezethetőségéhez és így módon a kijelentések adott rendszerének összeomlásához vezet, egy kijelentés egyidejű igazsága és hamissága nem fogadható el. Ezzel összhangban az analitikus tudományelmélet standard nézete az ellentmondásmentesség elvét a természettudományos megismerés legfontosabb tartópillérének tekintette (l. pl. Popper 1962, 31).

Azonban, mint tudjuk, az analitikus tudományelmélet standard nézete fölött eljárt az idő. A tudományelmélet történetének utóbbi évtizedeiben nyilvánvalóvá vált, hogy az ellentmondások fellépését a tudományos elméletekben újra kell értékelni:

---

¹ A vita részletes bemutatásához és kritikai elemzéséhez l. Kertész–Rákosi (2012).

(i) Az ellentmondásoknak különböző típusai lehetnek, és a **különböző típusú** ellentmondások **eltérő funkciókat** tölthetnek be a tudományos elméletekben (l. pl. Meheus (szerk.) 2002).

(ii) Létrejöttek olyan **parakonzisztens logikák**, amelyek lehetővé teszik bizonyos típusú ellentmondások tolerálását, miközben elkerüljük a logikai káoszt (l. pl. Priest et al. 2004 etc.).

E háttérfeltevésekből kiindulva a tanulmány felépítése a következő lesz:

A 2. szakaszban röviden bevezetünk egy olyan parakonzisztens logikát, amely különbséget tesz a 'gyenge ellentmondás' (parakonzisztencia) és az 'erős ellentmondás' között. A 3. szakaszban bemutatunk egy esettanulmányt, melynek tárgya É. Kiss Katalin magyar szintaxisának egyik elemzése. Az esettanulmány a parakonzisztencia fellépését szemlélteti a Kormányzás és Kötés (Elvek és Paraméterek) Elméletében. A 4. szakasz két esettanulmánya az erős ellentmondást illusztrálja egyrészt ugyanezen elméletben, másrészt a Minimalista Programban. Végül az 5. szakaszban levonjuk az esettanulmányokból azokat a következtetéseket, amelyek megadják a (P) probléma megoldását. A terjedelmi korlát miatt gondolatmenetünket erősen leegyszerűsítve fejtjük ki.

2. Rescher és Brandom parakonzisztens logikája

A parakonzisztens logikák, bár technikai megoldásaikban különböznek, ugyanarra az alapkérdésre keresnek alternatív válaszokat: egy ellentmondás fellépése ellenére miként kerülhető el a logikai káosz? A kínálatból a (P) probléma megoldása érdekében Rescher–Brandom (1980) parakonzisztens logikáját választjuk.²

Rescher és Brandom modellje egy (a lehetséges világok fogalmával operáló) Kripke-szemantikából indul ki, melyet a szerzők egyebek mellett két tekintetben módosítottak. Az első módosítás a **superpozíciónak** nevezett operáció bevezetése a lehetséges világok halmazán:

---

² Fontos megkülönböztetnünk a parakonzisztenciát a dialetheizmustól. A parakonzisztens logikák mindössze annyit állítanak, hogy két egymásnak ellentmondó kijelentés egyidejű igazsága nem engedi meg bármely tetszőleges kijelentés levezetését a rendszerben, de nem fogadják el, hogy vannak igaz ellentmondások. Ezzel szemben a dialetheizmus úgy véli, hogy vannak igaz ellentmondások. Rescher és Brandom modellje parakonzisztens, de elutasítja a dialetheizmust.

- (1) A w_1 és w_2 lehetséges világok szuperpozícióján (jelölése: $w_1 \cup w_2 = w$) egy olyan w lehetséges világot értünk, amelyben egy p kijelentés akkor és csak akkor igaz, ha vagy w_1 -ben, vagy w_2 -ben igaz.

Az igazságértékek megoszlását az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat: Lehetséges világok szuperpozíciója

p igaz w_1 -ben	p igaz w_2 -ben	p igaz w -ben
+	+	+
+	-	+
-	+	+
-	-	-

A második módosítás az érvényes következtetés elvét érinti, mely a klasszikus kétértékű logikában a következőt mondja ki:

- (2) $p_1, p_2, \dots, p_n \vdash q$

(2) **szemantikailag** kétféleképpen értelmezhető. Az egyik értelmezés szerint akkor jutunk érvényes következtetéshez, ha a premisszák **disztributíve** igazak:

- (3) Ha
 (a) $p_1, p_2, \dots, p_n \vdash q$ a klasszikus logika következtetési elve, és
 (b) p_1 igaz w -ben, p_2 igaz w -ben, ..., p_n igaz w -ben,
 akkor
 (c) q igaz w -ben.

(2) másik lehetséges szemantikai interpretációja a premisszák **konjunktív** igazságát követeli meg:

- (4) Ha
 (a) $p_1, p_2, \dots, p_n \vdash q$ a klasszikus logika következtetési elve, és
 (b) $p_1 \& p_2 \& \dots \& p_n$ igaz w -ben,
 akkor
 (c) q igaz w -ben.

(3) megengedi, hogy p és $\sim p$ egyidejűleg legyen jelen egy következtetés premisszái között. Ezért kialakulhat a logikai káosz. Ezzel szemben – mivel kijelentések nem lehetnek egyidejűleg igazak – (4) kizárja annak

lehetőségét, hogy az egymásnak ellentmondó kijelentéseket egyazon következtetésben egyidejűleg premisszákként használjuk fel. Rescher és Brandom elveti (2) disztributív olvasatát és elfogadja a konjunktív olvasatot, tehát (4)-et.

(1) és (4) együttesen lehetővé teszi az ellentmondások két típusának megkülönböztetését. 'Gyenge ellentmondás' léphet fel akkor, ha (1) és (4) egyaránt teljesül. Ekkor ugyanis egy w lehetséges világban, ahol $w_1 \cup w_2 = w$, igaz lehet p is és $\sim p$ is oly módon, hogy p igaz w_1 -ben és $\sim p$ igaz w_2 -ben vagy fordítva. Azaz az egymásnak ellentmondó kijelentések különböző feltételek mellett, különböző kontextusokban, különböző háttérfeltevések fényében lehetnek igazak, de sohasem azonosakban. Továbbá, mivel p és $\sim p$ nem használhatók egyidejűleg egy adott következtetés premisszáiként, nem áll fenn a rendszer értelmezhetetlenné válásának veszélye. A 'gyenge ellentmondás' a **parakonzisztencia** egyik változata. Rescher és Brandom parakonzisztens rendszere a **logikai síkon** konzisztens marad, miközben a **szemantikai síkon** megengedi a gyenge ellentmondást.

Rescher és Brandom 'erős ellentmondásnak' nevezi, ha (1) és (4) nem áll fenn. Az 'erős ellentmondás' fogalma megfelel a klasszikus kétértékű logika 'ellentmondás'- ill. 'inkonzisztencia'-fogalmának.³

3. Esettanulmány: jól motivált parakonzisztencia a generatív szintaxisban⁴

3.1 Az alanyi kontroll szerkezetek problémája a magyarban

Mielőtt rátérünk az első esettanulmányra, egy rövid terminológiai kitérőt kell tennünk annak érdekében, hogy tisztázzuk, milyen értelemben használjuk a 'grammatikalitási ítélet' és az 'adat' fogalmát (l. bővebben Kertész–Rákosi 2012):

(5) (a) *Az Ágnes ette meg a gombócot* mondat nyelvtanilag helyes.

---

³ A továbbiakban az 'ellentmondás' fogalmát (jelző nélkül) pre-explikatív értelemben használjuk, mely Rescher és Brandom rendszerében 'gyenge' vagy 'erős ellentmondásként' explikálható.

⁴ Rescher és Brandom parakonzisztens logikájának nyelvészeti alkalmazásaihoz l. Kertész (2012), Kertész–Rákosi (2013), (2019). E publikációk alkalmazzák a Kertész & Rákosi (2012)-ben bemutatott a 'p-modellt', mely egyebek mellett a parakonzisztencia kezelésének is átfogó tudományelméleti keretét nyújtja. Minden e tanulmányban nem explikált fogalmat a p-modellben bevezetett értelemben használunk.

- (b) *A Meg Ágnes ette a gombócot* mondat nyelvtanilag helytelen.
- (c) *Ágnes ette meg a gombócot.*

A 'grammatikalitási ítélet' fogalmán olyan **adatot** értünk, amelynek **forrása** egy vagy több anyanyelvi informáns **introspekciója** és amely egy adott tárgynyelvi mondatról kijelenti, hogy nyelvtanilag helyes vagy helytelen. Tehát az (5)(a)-ban és (5)(b)-ben feltüntetett **kijelentések** a grammatikalitási ítéletek típusába tartozó adatok. Az (5)(c)-ben szereplő tárgynyelvi mondat ezen értelmezés szerint **nem adat**. A grammatikalitási ítéletek mint adatok szerkezetének érzékeltetése érdekében nem a megszokott jelölést fogjuk alkalmazni (mely szerint a csillaggal jelölt mondat nyelvtanilag helytelen, míg a csillag nélküli nyelvtanilag helyes), hanem (5)(a) és (5)(b) mintáját követve megkülönböztetjük a tárgynyelvi mondatot a rá vonatkozó grammatikalitási ítélettől. Ily módon – mivel mind az adatokat, mind az adatok által alátámasztott hipotéziseket kijelentéseként kezeljük, valamint, mivel logikailag egy 'ellentmondás' kijelentések közötti reláció – lehetővé válik az adatok és a hipotézisek közötti ellentmondások vizsgálata.

A terminológia tisztázását követően a terjedelmi korlát miatt erősen leegyszerűsítve – a technikai részletek mellőzésével, Moravcsik (2006, 57–59) összefoglalóját is felhasználva – mutatjuk be É. Kiss (1987, 224–243) elemzését a magyar alanyi kontrollt tartalmazó szerkezetekről.

É. Kiss (1987, 237) egyik példája a következő:

- (6) *A Szeretnélek ritkán látni itt* mondat nyelvtanilag helyes.

(6)-ban a főige (*szeretnélek*) mind a főmondati alannal, mind a beágyazott főnévi igenév (*látni*) tárgyával (*téged*) egyeztetett. Egyrészt az általánosan elfogadott felfogás szerint az egyeztetés abban az értelemben lokális művelet, hogy az egyeztetés forrásának (kontrollerjének) és céljának ugyanabban a tagmondatban kell szerepelnie. Másrészt azonban (6)-ban a főnévi igenevet tartalmazó tagmondat saját fókuszpozícióval rendelkezik, melyet a *ritkán* szó tölt be. Ez az alábbi két hipotézishez vezet:

- (H1)_{ÉK} A magyarban az alanyi kontrollt tartalmazó szerkezetek két tagmondatból állnak.
- (H2)_{ÉK} A magyarban az alanyi kontrollt tartalmazó szerkezetek egy tagmondatból állnak.

É. Kiss szerint az adatok mind a két hipotézist alátámasztják. Ezért (H1)_{ÉK} és (H2)_{ÉK} viszonya ellentmondásosnak látszik.

3.2 Érvék (H1)_{ÉK} mellett

A két tagmondatos elemzés mellett szóló első érvet Moravcsik (2006: 57) nyomán, leegyszerűsítve, a (7)-ben szereplő adatokkal illusztrálhatjuk:

- (7) (a) *Az Én egy filmet akarok nézni* mondat nyelvtanilag helyes.
(b) *Az Igyekszek majd egy hozzáértőt megkérdezni* mondat nyelvtanilag helyes.
(c) *Az Igyekezek egy hozzáértőt* mondat nyelvtanilag helytelen.

(7)(a) egy akkuzatívuszi főnévi csoportot és két igét tartalmaz. A kérdés az, hogy melyik ige vonzata az akkuzatívusz. A főige (*akar*) tranzitív, tehát felelős lehet az akkuzatívuszért. Ezzel szemben a (7)(b)-ben szereplő *igyekszik* – mint azt (7)(c) mutatja – intranszitiv ige, és nem lehet felelős az akkuzatívuszért. (7)(b)-ben a *megkérdez* viszont kötelezően tranzitív ige, tehát a főnévi csoportnak a *megkérdez* ige tárgyának kell lennie. Mivel tehát a tárgyat a főnévi igenév kormányozza, és nem a főige, ezért a mondat két tagmondatból áll: a főige az egyik tagmondat feje, míg a beágyazott ige a másik tagmondat feje.

A második érv (É. Kiss 1987, 231) abból indul ki, hogy a főnévi igenév ugyanolyan bal perifériával rendelkezhet, mint a ragozott igét tartalmazó mondatok, és így részt vehet olyan szintaktikai műveletekben, mint pl. a fókuszképzés. Mivel a magyarban egy fókusz pozícióban álló összetevőnek közvetlenül meg kell előznie az őt tartalmazó tagmondat igéjét, a (8)-ban szereplő adatok evidenciát szolgáltatnak azon hipotézis mellett, hogy az infinitívuszos szerkezet önálló tagmondat:

- (8) A
(a) *János szeretne A LÉNYEGRŐL beszélni végre*
(b) *János szeretne KEVESET beszélni*
(c) *János szeretne NEM BESZÉLNI erről*
mondatok nyelvtanilag helyesek.

3.3 Érvék (H2)_{ÉK} mellett

É. Kiss (1987, 224) első érve az egy tagmondatos elemzés mellett az, hogy a főnévi igeneves szerkezetet nem korlátozza a főige: nincs kötőszava, és az összetevői szabadon variálódhatnak a főmondat összetevőivel. Így például

(9)-ben a tárgy a főigéhez viszonyítva áll fókusz pozícióban, ugyanúgy, mintha a főige saját tárgya lenne (l. Moravcsik 2006, 58–59):

(9) A **TÉGED** igyekezzek felhívni holnap először mondat nyelvtanilag helyes.

Másodszor, mint É. Kiss (1987, 225) megjegyzi, a ragozott igéket tartalmazó beágyazott mondatoktól eltérően a főnévi igeneves szerkezetek nem helyettesíthetők mutató névmással vagy lexikális NP-vel, azaz nem tekinthetők egy főnévi fej bővítményeinek.

Harmadszor, az egy tagmondatos elemzés mellett szólnak azon adatok is, amelyek azt mutatják, hogy sok esetben egyeztetés van a főige és a főnévi igenév argumentumaiként megjelenő tárgy között (É. Kiss 1987, 226, Moravcsik 2006, 59). Továbbá, É. Kiss arra is rámutat, hogy a főige szintaktikai-morfológiai tulajdonságaitól függ, hogy ez az egyeztetés kötelező, opcionális vagy nem lehetséges.

Negyedszer, az egy tagmondatos elemzés mellett szóló utolsó érv (Moravcsik 2006, 59) olyan adatokból indul ki, amelyek arra utalnak, hogy – mivel a tagmondatok többnyire ragozott igéket tartalmaznak és a főige ragozott – nem indokolt azt feltételezni, hogy az infinitívusz önálló tagmondatban szerepel.

3.4. A parakonzisztens megoldás

A (H1)_{ÉK} és (H2)_{ÉK} közötti ellentmondás feloldásának egyik lehetősége az lenne, ha vagy (H1)_{ÉK}-et vagy (H2)_{ÉK}-et elvetnénk. Azonban ez a megoldás súlyos információvesztéshez vezetne, mivel az elvetésre ítélt hipotézissel együtt az azt alátámasztó adatokat is elvetnénk. É. Kiss ezen lehetőségek egyikével sem él. Ugyanis É. Kiss (1987: 237; kiemelés K.A.–R.Cs.) szerint, mivel az adatok mind a két hipotézist alátámasztani látszanak és mindkét hipotézis mellett egyformán nyomós érvek szólnak, „**egyiket sem** lehet figyelmen kívül hagyni” és azok „**egyidejűleg** vannak jelen”.

Ha viszont (H1)_{ÉK} és (H2)_{ÉK} egyidejűleg jelen van, akkor a következő kérdés szükségképpen az, hogy É. Kiss szintaktikai elmélete erősen vagy gyengén ellentmondásos-e. É. Kiss (1987, 242; kiemelés K.A.–R.Cs.) válasza, hogy „a mozgató szabályok az alanyi kontrollt tartalmazó konstrukciót **vagy egy-, vagy két tagmondatból álló szerkezetként** elemezik – **de nem elemezhetik mindkét módon**”. Ennek megfelelően É. Kiss (1987, 238; kiemelés K.A.–R.Cs.) úgy véli, hogy „az alanyi kontrollt tartalmazó

mondatokhoz [...] **kettős szerkezetet** kell rendelni”. A kettős szerkezetet É. Kiss (1987, 238) (67)-es ábrája reprezentálja.

Az idézetek látványosan szemléltetik a szuperpozíciót. Ez azt jelenti, hogy az egy és a két tagmondatos elemzés nem egyazon lehetséges világában érvényes, hanem egy szuperpozícióval képzett lehetséges világ két különböző komponens-világában, eltérő feltételek mellett. É. Kiss megoldása példa az egymásnak ellentmondó adatokra támaszkodó, egymásnak ellentmondó hipotézisek **parakonzisztens** kezelésére a generatív szintaxisban.

A következő kérdés természetesen az, hogy jól motivált parakonzisztenciáról van-e szó, azaz a két lehetséges világ elkülönítése egyértelmű és jól megalapozott kritériumok alapján történik-e. É. Kiss (1987, 239–243) azt a hipotézist fogalmazza meg, hogy a kettős szerkezet fellépésének oka a főnévi igenév kettős természetében keresendő, amennyiben [+V] és [+N] szintaktikai jegyekkel is rendelkezik. A kettős ágrajz két tagmondatos oldalán a főnévi igenév igei kategóriaként viselkedik, azaz teljes argumentumszerkezettel rendelkezik (beleértve egy PRO alanyt is), argumentumaihoz esetet tud rendelni stb. Az egy tagmondatos oldalon ezzel szemben főnévként interpretálódik: egy összetett predikátum főnévi részeként a főigével együtt, azt kiegészítve rendelkezik csupán argumentumszerkezettel.

A különböző grammatikai folyamatok mindig a kettős szerkezet egyik oldalán mennek végbe attól függően, hogy az általuk megkövetelt szerkezeti leírás az egy vagy a két tagmondatos oldalon teljesül-e.

Az elmondottak alapján É. Kiss elemzésének parakonzisztenciáját a következő egyszerű módon rekonstruálhatjuk:

- (10) (a) Legyenek adottak a $(H1)_{ÉK}$ -et alátámasztó adatok; a $(H2)_{ÉK}$ -et alátámasztó adatok; $(H1)_{ÉK}$; $(H2)_{ÉK}$.
- (b) Tegyük fel, hogy $w_1 \cup w_2 = w$, ahol w É. Kiss elméletének egésze.
- (c) A w_1 lehetséges világ a $(H1)_{ÉK}$ mellett szóló érveket és adatokat, a w_2 lehetséges világ pedig a $(H2)_{ÉK}$ melletti érveket és adatokat tartalmazza.
- (d) Ekkor $(H1)_{ÉK}$ igaz w_1 -ben, de hamis w_2 -ben és $(H2)_{ÉK}$ hamis w_1 -ben, de igaz w_2 -ben.
- (e) Tehát $(H1)_{ÉK}$ is és $(H2)_{ÉK}$ is igaz w -ben, de $(H1)_{ÉK} \& (H2)_{ÉK}$ nem igaz sem w_1 -ben, sem w_2 -ben, következésképpen w -ben sem.

(10) először is azt mutatja be, hogy az elmélet – az ellentmondás ellenére – elkerüli a logikai káoszt. A jelen írás 2. szakaszában bemutatott rendszer szerint a működőképesség magyarázata, hogy É. Kiss elemzése logikailag továbbra is **konzisztens**, és nem enged következtetéseket levonni egymásnak ellentmondó premisszákból.

Másodszor, a konzisztencia fennmaradását nem a két, egymásnak ellentmondó hipotézis egyikének a feladásával éri el, hanem (H1)_{ÉK} és (H2)_{ÉK} egyidejű (de két különböző lehetséges világhoz rendelt) megtartásával a **szemantikai** síkon. Ezért nem lép fel információvesztés.

’Végül, a gyenge ellentmondás **jól motivált**, mivel a két lehetséges világ kiválasztása gondosan mérlegelt kritérium alapján történik.

E három tulajdonság a parakonzisztens eljárást termékeny heurisztikus eszköznek láttatja. Ugyanakkor ez az eljárás nyilvánvalóan ugyanúgy fallibilis, azaz újabb információk fényében felülvizsgálatra szorulhat, és helyet adhat egy jobb, az újabb adatokkal kompatibilis és/vagy mélyebb magyarázóerővel bíró megoldásnak, mint bármely más (nem parakonzisztens) hipotézis.

4. Motiválatlan parakonzisztencia a nyelvészeti elméletalkotásban

4.1. Esettanulmány: a nyelvész ítélete a kísérleti eredményekkel szemben

Featherston (2007, 273ff.) azt a sokat tárgyalt problémát szemlélteti, amely abból az általános gyakorlatból származik, hogy a hipotéziseket alátámasztó adatbázist a nyelvész saját grammatikalitási ítéletei alkotják. Az alábbiakban Rescher és Brandom logikájának felhasználásával rekonstruáljuk Featherston egyik példáját, amelyből látni fogjuk, hogyan vezethet az ilyen eljárás erős ellentmondáshoz.

Grewendorf (1988, 58) nyomán Featherston a következő adatokat idézi:

(11)

(a) A

Der Arzt zeigte den Patienten_j sich_j im Spiegel
az orvos megmutatta a-acc páciens-acc refl a -ban tükör
‘Az orvos megmutatta a páciens_j magának_j a tükörben.’

mondat nyelvtanilag helyes.

(b) A

Der Arzt zeigte den Patienten_j ihm_j im Spiegel
 az orvos megmutatta a-acc páciens-acc ő-dat a -ban tükör
 ‘Az orvos megmutatta a páciens_j neki_j a tükörben.’

mondat nyelvtanilag helytelen.

(c) A

Der Arzt zeigte dem Patienten_j ihn_j im Spiegel
 az orvos megmutatta a-dat páciens-dat őt-acc a -ban tükör
 ‘Az orvos megmutatta a páciensnek_j őt_j a tükörben.’

mondat nyelvtanilag helyes.

(d) A

Der Arzt zeigte dem Patienten_j sich_j im Spiegel
 az orvos megmutatta a-dat páciens-dat refl a -ban tükörben
 ‘Az orvos megmutatta a páciensnek_j magát_j a tükörben.’

mondat nyelvtanilag helytelen.

Grewendorf (1988, 58) szerint ezek az adatok azt mutatják, hogy ha az antecedens akkuzatívuszi tárgy, akkor visszaható névmás fejezi ki a koreferens datívuszi tárgyat. De ha az antecedens datívuszi tárgy, akkor a koreferens akkuzatívuszi tárgyat nem visszaható névmás, hanem személyes névmás fejezi ki. Ezért a (11) alatti adatok alátámasztják a következő hipotézist:

(H1)_G A németben érvényes az anaforikus kötés implikációs hierarchiája.

Featherston beszámol egy kérdőíves kísérletről, melynek részletes ismertetésétől itt eltekintünk, mivel a (P) probléma szempontjából elegendő a kísérletben kapott grammatikalitási ítéletek összegzésére utalni (Featherston 2007, 275):

(12) A kísérleti személyek grammatikalitási ítéletei szerint a visszaható névmással képzett szerkezet ’jobb’, mint a személyes névmással képzett, függetlenül attól, hogy az antecedens datívuszban vagy akkuzatívuszban áll-e.

Tehát a (12)-ben hivatkozott adatok ellentmondanak ’a (11)-beli adatoknak és a (H1)_G-nek ellentmondó hipotézis mellett szólnak:

(H2)_G A németben nem érvényes az anaforikus kötés implikációs hierarchiája.

Számunkra a kérdés az, hogy a (11) és (12) közötti, valamint a (H1)_G és (H2)_G közötti ellentmondás erős-e vagy gyenge.

Az egyik módja az erős ellentmondás elkerülésének az lehetne, hogy megtartjuk Grewendorf grammatikalitási ítéleteit, melyek alapján specifikus hipotéziseket (köztük (H1)_G-t), az utóbbiakból pedig egy nagyon specifikus nyelvtant konstruálunk, mely egyetlen ember idiolektusát tükrözi. Ez a megoldás úgy tűnhet, hogy megfelel a parakonzisztens megoldásnak: Grewendorf grammatikalitási ítéleteit, valamint (H1)_G-t az egyik lehetséges világhoz soroljuk, a kísérleti személyekét pedig (H2)_G-vel együtt a másikhoz, majd a két lehetséges világot szuperpozícióval összekapcsoljuk. Ily módon az erős ellentmondás helyett gyenge ellentmondást kapunk. Azonban, noha ez a technika elvben mindenkor lehetségesnek látszik, jelen esetben elfogadhatatlan. (11) és (12) két különböző lehetséges világhoz való hozzárendelése önkényes, **motiválatlan**, *ad hoc* megoldás, mely nem visz közelebb sem a német nyelv grammatikájának leírásához, sem a grammatikalitási ítéletek, valamint a rájuk épülő szabályszerűségek variabilitásának megértéséhez. A parakonzisztens megoldás motiválatlanságának és ennek következtében elfogadhatatlanságának oka az, hogy noha a parakonzisztencia *ad hoc* alkalmazása kétségkívül megóvja az elméletet a logikai káosztól, **heurisztikusan terméketlen**. Featherston (2007, 277) joggal hangsúlyozza, hogy a (11) és (12) közötti ellentmondás feloldásáért az idiolektális eltérésekre való hivatkozással „túlságosan magas árat” kell fizetni, mivel az „kizárja az univerzális nyelvtan lehetőségét”. Ebből viszont az következik, hogy az ellentmondás erős:

- (13) (a) Legyenek adottak a következő kijelentések: a (H1)_G-t alátámasztó adatok; a (H2)_G-t alátámasztó adatok; (H1)_G; (H2)_G.
(b) Legyen w az elmélet egészét reprezentáló lehetséges világ.
(c) A w lehetséges világban a (H1)_G-t, valamint a (H2)_G-t alátámasztó adatok egyaránt igazak.
(d) A w lehetséges világban (H1)_G és (H2)_G szintén igaz.
(e) Tehát w -ben (H1)_G & (H2)_G.
(f) Tehát w erősen ellentmondásos.

A fenti érvelés alapján elvetett parakonzisztens megoldás az erős ellentmondás elkerülésének nem az egyetlen módja. A (13)-ban leírt erős ellentmondás elkerülésének egyik további lehetőségként kínálkozik (H1)_G

feladása. Egy további, kevesebb információvesztéssel járó megoldást kínál a Featherston (2007; 2019) által alkalmazott metodológia. Mivel bináris grammatikalitási ítéletek helyett több fokozatú jólformáltsági ítéleteket gyűjt jól megkonstruált kísérletek segítségével, a (H1)_G-t alátámasztó adatok a statisztikai elemzésekben szinguláris adathelyekként, típusváltással felhasználhatóak maradhatnak.

4.2 Esettanulmány: interferencia a grammatikalitási ítéletekben

Annak illusztrálására, hogy az ellentmondás parakonzisztens feloldásának motiválatlansága az előző szakasz tanulságától eltérő következményhez is vezethet, a következő példát említjük Hornstein et al. (2005, 299) minimalista nyelvtanából:

(14) A

There seems to be many people in the room
EXPL tűnik-3sg inf van sok emberek -ban a szoba
'Úgy tűnik, sok ember van a szobában.'

mondat nyelvtanilag helytelen.

Riemer (2009) nagy mennyiségű, Google-kereséssel kapott adattal dokumentálja a (14)-nek ellentmondó grammatikalitási ítéletet:

(15) A

There seems to be many people in the room
EXPL tűnik-3sg inf van sok emberek -ban a szoba
'Úgy tűnik, sok ember van a szobában.'

mondat nyelvtanilag helyes.

Riemer (2009, 615) szerint a (14) alatti grammatikalitási ítélet magyarázata az, hogy a grammatikalitási ítélet **interferál** a hagyományos latin alapú preskriptív nyelvtanokkal, melyekben az angolnál sokkal prominensebb az alany-ige egyeztetés. Amennyiben abból indulunk ki, hogy (14)-ben a grammatikalitási ítéletet preskriptív előítéletek befolyásolják, akkor, mint Riemer hangsúlyozza, egyáltalán nem világos, hogy melyik grammatikalitási ítélet releváns az elméletalkotás számára, és azt hogyan kell elválasztani

olyan mélyen gyökerező előítéletektől, amelyek a helyes és helytelen beszéd közötti különbségtételre vonatkoznak. Tehát (14) és (15) fényében két, egymásnak ellentmondó hipotézis kínálkozik:

(H1)_R Az angolban az alany-ige egyeztetési szabályok vonatkoznak a 'there-seems-to-be + többes számú NP' szerkezetekre.

(H2)_R Az angolban az alany-ige egyeztetési szabályok nem vonatkoznak a 'there-seems-to-be + többes számú NP' szerkezetekre.

A 4.1. szakasz és a jelen szakasz esettanulmánya között az egyik különbség az, hogy míg ott a kisebbségi grammatikalitási ítélet forrása Featherston (2007, 277) szerint egyetlen személy (Grewendorf) 'szubjektív' intuíciója, addig itt a grammatikalitási ítélet és a preskriptív nyelvtanok közötti interferencia következtében fellépő 'zaj' (Riemer 2009, 615f.). E különbségtől függetlenül az ellentmondás parakonzisztens feloldása ebben az esetben is azt jelentené, hogy két, egymással inkompatibilis nyelvtant kellene létrehoznunk. Riemer (2009, 615-616) érvelésének első lépése felveti ezt a lehetőséget, melyet (16)-ban rekonstruálunk:

- (16) (a) Legyenek adottak a következő kijelentések: a (H1)_R-t alátámasztó adatok; a (H2)_R-t alátámasztó adatok; (H1)_R; (H2)_R.
 (b) Tegyük fel, hogy $w_1 \cup w_2 = w$, ahol w az angol nyelv (Hornstein et al. 2005 szerinti) minimalista szintaxisának egésze.
 (c) A w_1 lehetséges világ az angol írásbeli nyelv magasan képzett beszélők által használt változatával kapcsolatos adatokat (l. (14)) és hipotéziseket (l. pl. (H1)_R), a w_2 lehetséges világ pedig a beszélt angol köznyelvvvel kapcsolatos adatokat (l. (15)) és hipotéziseket (l. pl. (H2)_R) tartalmazza.
 (d) Ekkor (H1)_R igaz w_1 -ben, de hamis w_2 -ben és (H2)_R hamis w_1 -ben, de igaz w_2 -ben.
 (e) Tehát (H1)_R és (H2)_R igaz w -ben, de (H1)_R & (H2)_R nem igaz sem w_1 -ben, sem w_2 -ben, sem w -ben.
 (f) Tehát w gyengén ellentmondásos.

Miután Riemer mérlegeli két egymással inkompatibilis nyelvtan konstruálásának lehetőségét, következő lépésként kitér az e javaslattal szembeni ellenérvre. Mivel a generatív nyelvtan a velünk született nyelvi képességünket kívánja modellálni, az írott nyelvre jellemző preskriptív megfontolások idegenek a generatív nyelvészettől. Ezért a (H1)_R-t alátámasztó adatokat el kell vetni. Ha elvetjük őket, akkor értelemszerűen a

két egymással inkompatibilis nyelvtan konstruálása sem fogadható el. Következésképpen a $(H1)_R$ és $(H2)_R$ közötti ellentmondás feloldásának (16)-ban bemutatott parakonzisztens lehetősége **nem motivált**.

Míg a 4.1. szakaszban tárgyalt esettanulmányban a parakonzisztens megoldás motivátlansága (legalábbis első megközelítésben) erős ellentmondást eredményezett, addig ebben az esetben a két hipotézis egyikének elvetéséhez és az azzal járó információvesztéshez vezet.

5. Összegzés

A 3. és a 4. szakaszban bemutatott esettanulmányok szemléltetik a (P) probléma megoldását.

Az első esettanulmányban az ellentmondás forrása nem egyazon mondat grammatikalitásának eltérő megítélése volt. Az ellentmondás abból származott, hogy érvek egy-egy, egymástól különböző halmaza szólt $(H1)_{EK}$ vagy $(H2)_{EK}$ mellett. Ily módon a két hipotézis egy-egy, egymástól különböző feltételrendszerre vetítve volt igaz. É. Kiss Katalin érvelésében a grammatikalitási ítéletek ellentmondásmentesek voltak, miközben a parakonzisztencia **heurisztikusan jól motivált**.

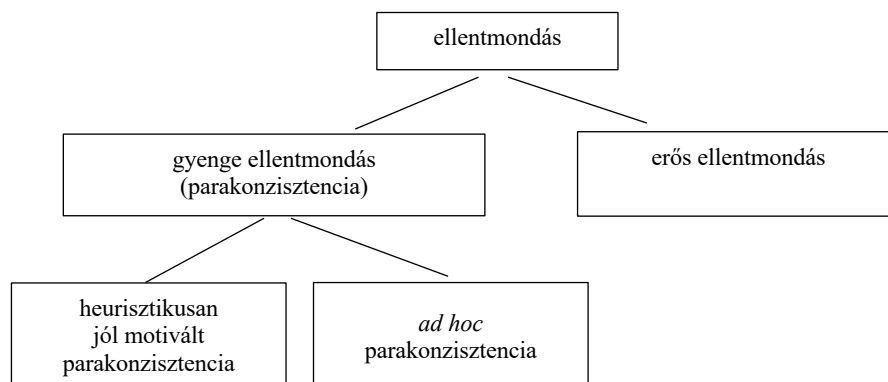
Ezzel szemben a 4. szakaszban tárgyalt esettanulmányokban **ugyanazon** mondat grammatikalitásának a megítélése volt ellentmondásos. Továbbá mindkét, egymásnak ellentmondó kijelentés **ugyanabból** az adatforrás-típusból származott, mégpedig az introspekcióból. Mivel nem voltak elkülöníthetők azok a feltételek, amelyek közepette az egymásnak ellentmondó állítások igazsága külön-külön feltételezhető, és amelyek egyazon szuperponált lehetséges világ két különböző komponens-világához való hozzárendelésüket indokolnák, az ellentmondás mechanikusan alkalmazott parakonzisztens feloldása **motiválatlan** és **ad hoc** lett volna. Ugyanakkor a parakonzisztens megoldás motivátlansága a 4. szakasz két esettanulmányában eltérő következményekkel járt.

Következésképpen nem elegendő mechanikusan feltételezni, hogy az erős ellentmondás destruktív, míg a gyenge ellentmondás elfogadható. A gyenge ellentmondás esetében fontos olyan kritériumok megállapítása, amelyek alapján eldönthetjük, hogy az elmélet két lehetséges világra való felosztása **jól motivált-e** és valóban legitimálja-e a gyenge ellentmondás toleranciáját, vagy pedig a parakonzisztencia csupán ideiglenes, *ad hoc* technika. A parakonzisztens logika mechanikus alkalmazása olyan esetleges megoldások legitimálását is sugallhatja, amelyek nyilvánvalóan kontraproduktívak.

E megfontolások alapján (P) alábbi megoldása kínálkozik:

- (MP) (a) A szintaktikai elméletalkotásban⁵ mind a gyenge ellentmondás (parakonzisztencia), mind az erős ellentmondás jelen van. A parakonzisztencia lehet heurisztikusan jól motivált (azaz elméleti megfontolásokkal alátámasztott) vagy *ad hoc* (1. ábra).

1. ábra: Az ellentmondások típusai

- (b) Az ellentmondásmentesség természetesen az elméletalkotás legfontosabb regulatív elveinek egyike. Az *ad hoc* parakonzisztencia heurisztikusan terméketlen, noha megóvhatja az elméletet a logikai káosztól. A heurisztikusan motivált parakonzisztencia viszont heurisztikusan hasznos problémamegoldó technika. **Előnyei** a következők:
- Az egymásnak ellentmondó kijelentések egyikének elvetése információvesztéssel jár. Azonban a heurisztikusan motivált parakonzisztencia megőrzi mindkét állítást és az őket alátámasztó adatokat, és ezzel elkerüli az információvesztést.
  - A két egymásnak ellentmondó kijelentés megtartása ellenére az elmélet logikailag konzisztens marad.
  - A parakonzisztens megoldás lehetővé teszi olyan struktúrák leírását az adott elméleti keretben, amelyek a

---

⁵ A nyelvészeti elméleteket problémamegoldó folyamatokként értelmezzük, feladva a 'felfedezés kontextusa' és az 'igazolás kontextusa' elválasztásának az analitikus tudományelmélet standard nézetében elfogadott, de a tudományelmélet későbbi fejlődése során immár évtizedekkel ezelőtt elvetett dogmáját. Bővebben l. Kertész – Rákosi (2012).

parakonzisztencia tudomásul vétele nélkül nem lennének leírhatók.

Mindazonáltal a parakonzisztens logika alkalmazásának megvannak a **korlátai** is:

- A parakonzisztens logika túl erős, mivel lehetővé teszi ellentmondások nagyon különböző fajtáinak egyazon mechanizmus alapján való feloldását.
- Egyúttal a parakonzisztens logika önmagában nem elégséges a szintaktikai elméletalkotásban fellépő ellentmondások modellálásához, mivel formális jellege folytán nem tudja megkülönböztetni a jól motivált megoldásokat az *ad hoc* megoldásoktól, és nem tudja rangsorolni az alternatív megoldásokat.

Miután (MP) rámutatott a parakonzisztens eljárás lehetőségeire és korlátaira, a következő kérdés nyilvánvalóan az, hogy a korlátok miképpen lennének átléphetők. Arra, hogy e kérdés megválaszolása nem reménytelen, Featherston (2007), (2019) hőmérő-módszere vagy Kertész–Rákosi (2012), (2013), (2019) p-modellje lehet példa.⁶

Irodalom

- É. Kiss, Katalin 1987. Configurationality in Hungarian. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Featherston, Sam 2007. Data in generative grammar: The stick and the carrot. *Theoretical Linguistics* 33: 269–318.
- Featherston, Sam 2019. The Decathlon Model. In: Kertész et al. (szerk.), 155–186.
- Grewendorf, Günther 1988. Aspekte der deutschen Syntax. Eine Rektions-Bindungs-Analyse. Tübingen: Narr.
- Haider, Hubert 2009. The thin line between facts and fiction. In: Susanne Winkler – Sam Featherston (szerk.): *The fruits of empirical linguistics. Vol. 2: Product*. Berlin & New York: de Gruyter, 75–102.

---

⁶ Hivatkozott írásainkban – más esettanulmányok példáján – részletesen demonstráltuk azt, ahogy a p-modell középpontjában álló ’plauzibilis érvelési folyamat’ túlmutat a parakonzisztencia korlátain.

- Hornstein, Norbert – Jairo Nunes – Kleanthes K. Grohmann 2005. Understanding minimalism. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kertész, András 2012. The 'Galilean style' in science and the inconsistency of linguistic theorising. *Foundations of Science* 17: 91–108.
- Kertész, András – Csilla Rákosi 2012. Data and evidence in linguistics: A plausible argumentation model. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kertész, András – Csilla Rákosi 2013. Paraconsistency and plausible argumentation in generative grammar: A case study. *Journal of Language, Logic and Information* 22: 195–230.
- Kertész, András – Csilla Rákosi 2019. The uncertainty of syntactic theorizing. In: Kertész et al. (szerk.), 469–492.
- Kertész, András – Edith A. Moravcsik – Csilla Rákosi (szerk.) 2019. Current approaches to syntax: A comparative handbook. Berlin & Boston: de Gruyter.
- Meheus, Joke (szerk.) 2002. Inconsistency in science. Dordrecht: Kluwer.
- Moravcsik, Edith 2006. An introduction to syntactic theory. London & New York: Continuum.
- Popper, Karl R. 1962. Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge. London: Routledge & Kegan Paul.
- Priest, Graham – J.C. Beall – Bradley Armour-Garb (szerk.) 2004. The law of non-contradiction. Oxford: Clarendon Press.
- Rescher, Nicholas – Robert Brandom 1980. The logic of inconsistency: A study in non-standard possible-world semantics and ontology. Oxford: Blackwell.
- Riemer, Nick 2009. Grammaticality as evidence and as prediction in a Galilean linguistics. *Language Sciences* 31: 612–633.
- Schütze, Carson T. 1996. The empirical base of linguistics. Grammaticality judgments and linguistic methodology. Chicago & London: The University of Chicago Press.